

ZADRŽSTLJIVI POGOVOR MIHAELA ZAGAJŠKA

V rokopisni zapuščini Mihaela Zagajška (1739—1827), ki jo hrani škofijski arhiv v Mariboru, zbuja med ohranjenimi spisi — zvečine nabožnimi in verskimi — posebno pozornost *Sadershstlivi pogovor*, ki je s prav nadrobno in stisnjeno pisavo napisan s črnilom na štirih straneh pole papirja in še na priloženi krpici poštnega ovitka. Takó zaradi vsebine kakor tudi zaradi jezika je spis zanimiv in vreden objave; saj Slovenci iz dobe razsvetljenstva, razen poljudnonabožnega slovstva, slovníc in nekaj knjig iz gospodarstva, nimamo kaj prida del, ki bi поблиže oznamenovala razsvetljenstvo in prerodno miselnost.

Že nekako od leta 1740 sém v nekdanji Avstriji tlečemu in porajajočemu se razsvetljenstvu je dal vzvodni pogon Janez Ignac Felbiger (1724—1788), nekdanji opat v Saganu v Šleziji, z občim šolskim redom z dne 6. decembra 1774. Felbigerjev pomemben vzornik je bil nemški šolski preosnovatelj Friderik Eberhard Rochow (1734—1805), po čigar znamenitih knjigah *Versuch eines Schulbuchs* iz leta 1772 in *Der Kinderfreund* iz leta 1776 je Felbiger prirejal svoja dela. Med prvimi je neposredno od Rochowa, ali posredno od Felbigerja, presadil njune prerodne misli na Slovensko Blaž Kumerdej (1738—1805) s prvim nemško-slovenskim berilom *Vadenje* (s tiskovno napako *Vodenja*) *sa brati* leta 1778. Leto prej pa je poslovenil in dal natisniti na Dunaju Zoisov nečak Sigismund Kappus pl. Pichelstein Felbigerjev priročnik *Kern des Methodenbuches* s slovenskim naslovom *Sern ali Vonusetek teh Metodneh Buqui*. Ob že pojemajoči dobi razsvetljenstva je nazadnje založil leta 1789 mariborski knjigotržec Jožef Merzinger (1751—1814) v Gradcu natisnjeno *Enu Mala Besedishe*, katerega druga in tretja izdaja je izšla še l. 1809 in 1818. Knjigo je napisal takratni kaplan v Limbušu pri Mariboru in v nekdanjem Guštanju rojeni Andrej Čebul (1758—1839) v opaznem mežiško-koroškem ter obdramsko-pohorskem narečju, kjer je razsvetljensko snov, poleg lastne ustvarjalnosti, zajemal precéj iz domačih in tujih virov.

Zagajšek, ki je preživiljal svoja najboljša ustvarjalna leta v času razsvetljenstva in slovenskega slovstvenega preroda, je kljub odmaknjenosti in osamljenosti na Kálobju budno spremljal vsa sodobna kulturna, gospodarska in družbena dogajanja. Že to, da je prevedel v slovenščino, žal, izgubljeno Christovo knjigo *Der Baumgärtner auf dem Dorfe* in Fabianijev *Grundriß der christlichen Moral*, nam je zadostna priča o Zagajškovi zavzetosti za vse novo in napredno. Po več okoliščinah sklepamo, da je Zagajšek napisal *Sadershstlivi pogovor* iz lastne zamisli; prav takó pa bi bilo mogoče, da je *Pogovor* prevod doslej nam neznane nemškega besedila, ali povzetek še nepoznane nemške predloge. Vendar bodi tako ali tako, vsekakor je Zagajškov sestavek pomembno dopolnilo skromnega slovenskega razsvetljenskega slovstva.

Da je Zagajšek napisal *Pogovor* med l. 1782—1790, nam je zgovoren dokaz mladostne dosleden pohlinovski pravopis — s = s, z, sh = š, ž, f = z, itd. — ki v drugih Zagajškovih ohranjenih rokopisih ni tako izrazit, zlasti ni toliko soglas-

niških podvojkov, razen v natisnjeni Slovenški Grammatiki (1791). Jezik v Pogovoru je, kakor v vseh Zagajškovih spisih, močno pokrajinsko in krajevno narečno obarvan in posejan z Zagajškovimi posebnimi besedami, npr.: *dellar* = rokodelec, obrtnik, *dellarija* = rokodelstvo, obrt, *hmet* = kmet, *lastnu* = nemško eigentlich, *marem*, *maresh*, *maremo* = moram moraš, moral, moramo, *misla*, *e* = misel, -sli, *mlučet* = vnučet, vnuček, *pogoinn* = nagon, *pogoinnliv* = nagon-ski, *praveden* = pravičen, pošten, *pravednost* = pravičnost, poštenost, *samostov* = samosto, *sgodenski* = zgodovinski, *jhi* = ži, že, *shtivariti* = števariti, računati, *trifn* = iskren, pošten, odkritosrčen (lat. sincerus, nem. aufrichtig), *trifnost* = iskrenost, poštenost, odkritosrčnost (lat. sinceritas), *tuti* = ta, zev, a m = orodje, *zhi* = či, če itd. Besedi *Saderfshstliv*, *faderfshstvu* je naredil Zagajšek po nemških sich gebärden, sich verhalten, die Gebärde, das Verhalten = se faderfshuvati, faderfshstvu, tj. obnašati se, vesti se, zadržati se, obnašanje, vedenje, zadržanje.* V Pogovoru so zelo opazne Zagajškove pridevniške oblike na -liv, npr. *mekufshliv*, *pogoinnliv*, *roistliv*, *zhednostliv*, itd. namesto pridevnikov na -en. Takih pridevnikov ima Zagajšek največ v nemško-slovenskem rokopisnem slovarju, kjer je večji del sprva zapisanih pridevnikov na -en popravil v pridevnike na -liv. Omeniti je treba še pisavo črke v s posebnim znakom, tj. v', kar pomeni po pravilu v Slovenški Grammatiki iz leta 1791, str. 13, da »taku[v] bode en mallu mehkeishu kokar tu u. ifrezhennu taku is napov glasam od u. Kokar v'marjem, zellu mehku, da se ti glas od u napov' ifrezhe«.

Zagajškov *Saderfshstlivi pogovor* objavljamo nespremenjen in nepopravljen v izvirniku. Edino odstavki *Vprashanje*, *Odgovor*, ki so v izvirniku v nepretrganem zaporedju le na kratko nakazani, so tukaj razvrščeni v pregledne odstavke.

Saderfshstlivi pogovor h' nuzu te zhloveshke mladosti fa njo srezhno sturriti toku dobru fa zelo zhloveshko drufhbo, kokar tudi fa zelu nebishku krallstvu, favollo katiriga je vsaki zhlovek stvarjen.

Vprashanje: kai sturry tiga zhloveka srezhniga fa tuti, inu fa uni perhodni sveit?

Odgovor: Ta prava faderfshstliva zhednost.

Vprashanje: kai je pak ta prava faderfshstliva zhednost?

Odgovor: Ta prava faderfshstliva zhednost je ena srezhna donagnost, alli enu naklonjenje nashe dushe, kateru naklonjenje alli nagnenje nas oppomiña, inu pogainne te dovfhnosti nashe zhloveshke drufhbe dopovniti h' nashimu nar timu bolshimu namirku /:zillu:/, h' katerimu smo stvarjeni.

Vprashanje: v zhim pak lastnu obstojijo te dovfhnosti nashe zeze zhloveshke drufhbe?

Odgovor: v tutih shtirih rezheh: Parvizh: v ti pokorshini, inu v hvallefhnosti, katero smo my dovfhni nashim starresham, kateri so nas rodili, inu ti zeli zhloveshki drufhbi gor-fredilli, katera je fa nas skerbella. drugizh v ti pravi lubesni pruti zeli zhloveshki drufhbi, katero maremo my shposhtuvati, shtimati, inu lubiti kokar bofhe stvari nashe glihe, pruti katerim se maremo my ravñu taku faderfhati, kokar shellimo my od njih, dabi se oni pruti nam faderfhalli. Trekizh v jvestobi pruti nashi roistlivi dejhelli, fa katere nuz inu srezhno maremo my vsi vkup pomagati s' dushoi, inu telesam, tu je, tisto trifnu alli resnizhnu lubiti toku mozhnu, da my fa tisto srezhno sturriti, zhi je toku potreba, maremo dati nashe premoshenje, inu shyvlenje. shtartizh v skerbnumu dopovnjenju tistih dovfhnosty, h' katerim nas nash lastni stann she posebnu faveshe.

Vprashanje: tuti so gotovu dobri, inu korreninski vuki, katere bi jest zelu rad vse raf-lozhlivu she dallei poslushel, kubi tulku zhasa blu tiste vse raflozhiti po varsti, kokar

* Natančneje dopolnilo k temu glej v SR 1973, str. 71.

** Ker tiskarna nima tega znaka, je moral biti v besedilu, žal, opuščen.

bi jest shellel — all kir tutu fdei nemore biti favollo kratkiga zhasa; toku nei raflozhijo oni meni sai v kratkim, kir shi toku smo dovshni po njeovih besedah fa to zelo zhlovehko drufhbo skerbeti — kai fa en nuz, all kai fa eno dobrutto famoremo my od tiste zele zhloveshke drufhbe favupati inu v potrebah fadobiti?

Odgovor: my fnamo od tiste fadobiti nash nar ti bolshi nuz, inu nar to vezho srezho; na lutimu sveitu zhast, inu hvallo, na unimu sveitu pak tu vezhnu ifvelizhanje.

Vprashanje: obtojy tedei ta prava srezhna zhast v timu dobrimu mennjenju, inu mislah, katere ti ludi od nas mislijo, inu mennijo?

Odgovor: na nobenno vijho nikar, fakai je veliku greshnih ludy na timu sveitu, kateri toku favytu, inu skryvnnu fnajo svoje greshne ovinke pred ozhmi tih poshtennih fskryvati, inu famottati, da se nemore vselei spojhati. — ta prava srezhna zhast obtojy le v samu tutimu, da se ti zhlovek is lubesni pruti ti zhednosti svogyble vsiga tiga, kar njega fanihzhliviga fna sturiti pred Bogam, inu pred tim poshtennim sveitam — jest nesmejem tedei mojo pravo srezhno zhast postaviti na te same gole misle, inu голу mennjenje tih ludy, temuzh jest marem yskati po pravo stannovitno zhednost Bogu mojimu stvarniku dopadsti, inu tudi se pruti ti zhloveshki drufhbi toku skafati, kokar tista od mene shelly nuznu fa zelo zhloveshko skuppshino vsih ludy fnanzov, inu nefnanzov.

Vprashanje: kai nam pak pernesse eno takshno pravo srezhno zhast, inu dobru ime?

[Odgovor:]Ta resnizhna pravednost — ta sarzhna trishnost alli odpartosarzhnost, ta stannska vuzhennost, ta dovshna marlivost, alli prydnost, ta previdna okkovarnost, ta fmasna koraiha / alli sarzhinna /, tu fhlahnu faderfshstvu toku dobru fa barantyo, kokar fa voiskuvaryo / kratku da vse isrezhem: karkulli tiga zhloveka zhres te zhloveshke slabusti povfdigne, tistu pernesse to pravo resnizhno zhast, inu dobru ime pred Bogam, inu sveitam; kar pak kulli tiga zhloveka ponishe pred tim poshtennim sveitam, kokar je lefoba, vtraglivost, nejmasnost, neumnost, neveidnost, nevuzhennost inu greshna fhyvlenka vijha, kratku da vse isrezhem: enu greshnu faderfshstvu, inu vse tistu, kar tiga zhloveka pred tim poshtenim sveitam ponishuje, tistu nemore nobenne prave srezhne zhasti, inu dobriga imenna pernessti.

Vprashanje: Oni se tukai spovniyo fdai tudi na te zhloveshke slabusti: Oni so tedei tudi mladi, inu v eni takshni zvettijozhi starrosti, v kateri vse zhloveshke terpijozhnosti nar ti mozhneishi pogoinn imajo?

Odgovor: En vsakateri zhlovek, kateri se kulli svojim terpyozhnostam alli timu naturnimu pogoinnu samu zhres spusty, tisti zhlovek je shi fgublen. Res je — jest netajim, da sym mlad — da sym tim zhloveshkim slabustam podvarshen, inu tudi v timu naturnimu pogoinnu vufhgañ: all per vsim tim marem jest vunder spojhati moje dovshnosti; ta dovshna lubesni pruti mojimu fhyvlenju, katera mene oppominna, da sym jest dovshn fa moje fdravje skerbeti, je tista zhednost, katero je ti stvarnik vsim fhyvim stvaram v tu sarze vtisnal, da se morejo pred smartioi branniti. jest veim, inu vidim, da tu zhloveshku fdravje od nobenne terpijozhnosti vezh shkode neterpy, v mladosti kokar od te nejmasnosti te lubesni, inu tiga prenagliga naturniga pogoinna: kir jest tedei tutu veim, toku sym dovshn jest skerbeti, da sebi nebodem v moji zvettijozhi mladosti takshne shkodlive boleñni perpravil, da bi jest shi v mojih nar tih bolshih mladih leitah en star s' vsimi sortami boleñnami obdann reveñh marel na posteli millu jezheti, inu zhres mojo lastno neumnost, inu zhres moje veistnu sponashenje, da sym sam sebi kriv te fgodne smarti to pojno pokoro dellati. — kader se tedei v meni vnemejo te shelle h' eni nasladnosti all h' kakshni kul naturni naslasti o tukai marem jest tistim superpostaviti to dovshnost, inu skerb fa moje fdravje, kateru sym dovshn varvati, dokler famorem tistu obdershati; jest mislim per tistimu naturnimu pogoinnu, kateri hozhe mene premagati, inu ossleppiti, da fna en mlad zhlovek tudi kakshne druge nedovshne inu zhednostlive shelle imeti svoje terpyozhnosti na dopushenno vijho rafveseliti, inu pomyrivati.

Vprashanje: na tutu jest nizh neveim drugiga odgovoriti, kokar da se meni fdy, da so oni moj gospod vuzhennik prevezh oistri pruti svojimu fhyvottu, pruti svojim pozhutkam inu pruti svoji naturni donagnosti! inu zhi so oni pruti sebi toku oistri, inu nevsmilleni, toku tudi pruti drugim ludem nemorejo mehki, inu vsmilleni biti.

Odgovor: Moj Syn: jest nysym oistr, inu tudi nysym nevsmillen pruti sam sebi, temuzh jest sym le skerbñ, jest sym le okkovarn, jest sym le modr, inu previdn fa mojo dusho,

inu fa moje zhastitlivu poshtennje — jest se le odpoveim vsim tistim rezhem, kokar sym dovshn ,katere mojimu fdravju, mojimu dobrimu imennu, moji zhasti, moji zhasni, inu vezhni shkodi superstojijo; — jest sym tudi obzhuttijozh — sym tudi tim naturnim pogoinnlivim slabustam podvarshen — jest obmillujem vse takshne skus te nefmasne naturne terpijzhnosty osslepplenne bratze, inu sestrizze — jest njim tudi pomagam, kulkar premorem s' mojoj postreshboi, inu s' dobrim svetiam — jest tiste sagovorim, inu tudi drugim tiste perporozhim, kader jest perlofzhnost imam tistim kei pomagati — all jest vunder per vsim tim se vuzhim is njih shkode modru inu zhednostlivu se naprei faderfhati.

Vprashanje: kader bodo oni pak veliku almojhne dalli, bodo svoje premojhenje poshkoduvalli, inu na saidne tudi s' tistimi vred potrebuvalli?

Odgovor: Jest dajem tulku, kulkar moje premojhenje dopusty — tutu je fa mene, inu fa moja dusho en trosht, kateri mene fashihra, da bodem jest samostov fadobil, v mojim obzhuttijozhim sarzu bode ta lubejn gorrella kader bodem jest videl, da je moj revni brat, all sestra nadlofzna v' svojih nadlogah skus mene potroshtan, inu rafveselen.

Vprashanje: Tutu je pak tudi prevezh ,kader se ti zhlovek vsakateriga dollpotrenniga amvfeme.

Odgovor: O moj syn prelubefnivi! kader jest vidim enga nedovfhniga krivizzo terpeti! — kader jest vidim eno krivizhno tofshbo skleppati zhres mojiga ravnnu zhloveka — katerimu bi jest snal lahku skus moje pryzhenje pomagati — kai bi jest fa en zhlovek bil? dabi movzhel, to resnizzo s' tim krivizhnim tofshnikam fakryval — inu tiga nedovfhniga brateza pustil she boll dollpotreti? — kai bi bil jest fa en neposhtenn, inu neobzhuttijozh mojh, dabi jest na vse moje dovfhnosti posabil, inu mojiga blifhniga brateza pustil sillo terpeti — is katere bi jest njega famogl isdreti, inu po moji dovfhnosti pomagati? —

Vprashanje: nei bode, koker kulli hozhe, vunder ny vselei dobru to resnizzo vundati?

Odgovor: ja moj syn! jest netajim, da vezhkrat ta resnizza sovrafshstvu sturry, inu famero pernesse; alli tutu se le tokrat vezhideill fgoty, kader se ta resnizza prevezh fupernu inu prenaglu pres premisuka vundaje, kader se pak ta resnizza modru, pozhasu, inu po lahkim dopovey, bode tista mallu kedai per tih pametnih ludeh sovrafshstvu fshudilla — kratku da dopoveim: jest imam rad, da meni potrebnimu kdo pomaga, fakai bi pak jest tudi drugim potrebnim nepomagal? kir mene vuzhy ta naturna luzh: karkulli ty shellish, dabi drugi tebi sturrilli, tistu tudi ty drugim sturri.

Vprashanje: my vidimo to sveitno hvallefshnost v timu vezhideill falenno: vezh kokar en zhlovek dobriga sturry svojimu blifhnimu, vezho nehvallefshnost on pokler od tistiga fadoby; kai njim bodo tedei njehove postreshbe, inu vsmillene muje pomagale, kir je ti sveit toku nehvallefshn?

Odgovor: Vidish moj syn! nehvallefshne ludi sturriti ny gardu — all sam nehvallefshn biti, tistu je pazh gardu, inu je tudi zellu nefhvinsku.

Vprashanje: Ta hvallefshnost je ena teshka, inu dostikrat ena neprenessлива butarra; kateri fhelly en pravi zhlovek biti, tisti mare fa vse dobrutte hvallefshn ostatici noter do smarti. kaj ny tutu ena teshka rezh: vselei dovfhnik biti?

Odgovor: o moj syn! tutu ny nobenna teshka rezh fatu, kir se jest vselei spovnim na te dobrutte, katere so meni moji perjateli skafalli, inu sturrilli, kader syn potrebn bil. Ti spovnim njehoviga fhlahniga faderfshstva pruti meni potrebnimu moje sarze vselei potroshta, inu rafvesely, kir fhi ta zhednost mene h' ti hvallefshnosti oppominna, budy. Ti spovmin tiga hudiga pazh mare per meni kratek biti, kader meni kdo kai hudiga sturry fatu, kir ta zhednost meni h' sarzu klizhe: odpusti tvojomu sovrafshniku, zhi shellish, dabi tudi tebi tvoji nebeshki ozhe odpustil tvoje grehe. — Vidish! nobenna zhednost nemore biti pres hvallefshnosti — ta hvallefshnost je ta dusha te perjashnosti; ta hvallefshnost je ta favefa, katera nas favefhe na nasho fhlahto, na nasho roistljivo desfhello, inu na nashe dobruttnike. — ja! jest nebodem nikdar do smarti posabil na tisto tovarshyo, v' kateri sym bil rojenn — nikulli nebodem posabil na te parse, katere sym fyfal — jest se bodem vselei spovnil, dokler bodem fhyvel, na tistiga lubiga ozheta, kateri je mene gor isredil

— jest bodem vselei mislil na tistiga, kateri je mene kai leppiga navuzhil — jest bodem na vekomai hvallo veidel tistimu, kateri je meni pomagal, inu is mojih nadlog vunkai ispelel.

Vprashanje: jest spofnam tudi, da so njim tiste postresfhe, skus katere je blu njim pomaganu, ble mozhnu nuzne, inu dopadlive: all kai fa en nuz njim bode pernessla njejova fahvallefhnost?

Odgovor: Ta fahvallefhnost bode meni pernessla nar ti vezh nuz na tutimu, inu unimu sveitu, fakai jest sebi bodem perjatele perpravil skus mojo fahvallefhnost, da mene oni nebedo fapustilli, kader bodem jest njejovo pomozh potrebuval; fakai jest tudi faslushim skus moje spofnanje tih fadoblennih dobrutt, da bodo moji dobruttniki meni she dallei na strann h' pomozhi stalli, fatu, kir bodo oni videli, da jest skus mojo fahvallefhnost na fnanje dam, da nobenni zhlovek na zelim sveitu pres drugih ludy nemore shyveti; skus kateru spofnanje jest fupet faslushim, da drugi meni bodo radi pomagali, kir bodo videli, da njejove dobrutte bodo spofnanne, fakai jest vidim, da tudi vsi ti poshtenni, inu zhednostlivi ludi to nehvallefhnost sovrasfijo, inu te nehvallefshne ludi is njejove tovarshye isvarshejo fatu, kir takshni nehvallefshni tovarshi nepokoj dellajo met zelo poshtennoi tovarshyoi, kateri tu hudu fa tu dobru vrazhujejo. kateri tedei hozhe nehvallefshn biti, tisti mare tedei zelo zhloveshko obzhuttlivost islezhti, on mare huishi sarze imeti, kokar ta neumna fhvinna, katero she vselei per vsi svoji fhvinnski naturri na svoje dobruttnike eno fahvallefhnost skafhe, kokar vsi vidimo. koku bi jest tedei, kokar ena pametna stvar, mogl neumneishi biti, kokar je ta neumna fhvinna? — koku bi sebi jest vupal perkasati se met poshtenne ludi, kir bi jest neumneishi bil, kokar fhvinna? meni klizhe ja h' mojimu sarzu fhi na tihim ti naturni pogoinn rekozh: nebodi fhlehneishi, kokar so tvoji dobruttniki; povarni njim, zhi moresh, njejove dobruttlive postresfhe samostov, katere sy ty v tvoji potrebi od njih fadobil! — ja! — jest shellim popreid raishi smart sturriti, kokar s' enoi takshnoi gnusoboi fhyvlenje omadu fhuvati. — moje kosti nymajo gnyti, zhi nozhem jest fahvallefshn biti.

Vprashanje: Oni so tudi rekli popreid, da sym jest tudi dovshn pruti moji roistlivi desfelli fahvallefshn biti — kai smo pak my ti roistlivi, alli ozhetovi desfelli, alli semli dovshni?

Odgovor: Moj prelubefnivi syn! my smo vse dovshni tisti, kar imamo: nasho pamet; nashe fdravje: nasho mozh nashe delle, nasho lubefn, ja premo fhenje, inu fhyvlenje.

Vprashanje: Res je, kokar se v tih starrih fgodenskih bukvah berre od tih sarzhnih, inu korafshnih garkov, inu Rimarjov, da so oni toku fahvallefshni bli pruti svoji ozhetovi desfelli, inu roistlivi semli, da so oni vse svoje premo fhenje, inu fhyvlenje fa tisto gor offrali, inu sebi enu vezhnu ime, inu takshno zhast faslushili, da she dan donashni vsi vuzhenni pravijo s' enim glasam: dokler so ti Rimarji bli fahvallefshni pruti svoji materni desfelli, da so oni fvestobo, inu lubefn met saboi derfhalli, so tudi vsi malli inu veliki dobru stalli — kokar hitru pak se je ta fahvallefhnost, fvestoba, inu lubefn met njimi pretargala, toku je tudi ta zhast, inu ta zhastitliva mozh tih Rimarjov obnemogla, inu drugim boll vkup derfhijozhim marla podvarshena biti. Rimsku opzhinstvu je kralluvalu skorei zhres zeli sveit, dokler so bli fvesti met saboi, pokler je pak tudi postallu enu rafgledalshe zeliga sveita, kir so ti Rimarji nehvallefshni postalli. my se maremo nat njimi shpeglati, rafgledati, inu nash lastni nuz s' tim nuzam nashe materne desfelle isedyniti.

Odgovor: Tuti nash, inu nashe desfelle nuz se zelu lahku isedyny, fakai enu vsakateru dobru dellu fhi saboi pernesse svoje plazhillu — kar jest is moje moshne offram fa desfello, tutu jest dobim fa mojo zhast, inu vezhnu plazhillu. Ta materna alli ta ozhetova desfella se tudi pomuja fa te slushbe, katere jest njei skafhem, meni povarnati, inu hvallefshno se skafati.

Vprashanje: v zhim pak bi mogle le tute slushbe fa to roistlivo desfello skafane biti?

Odgovor: O moy syn! tavshent, inu tavshent potov je, ti domazhi materni desfelli slushbe skafati, zhi le shellish ty dobru sturriti — Ty fnash te ottrozhizhke po pravi samuzh ifvelizhejozhi viri podvuzhiti, inu po tih pravizhnih deshevskih postavah fveste, inu pravedne dellavze gor isrediti — ty fnash po desfelli tu polsku dellu popraviti — ty fnash to pravizzo met tofjbami pres vsih mittov veistlivu vundeilliti — Ty fnash tu,

inu tam pres posebniga plazhilla kakshno slushbo tim japushenim srottizzam, vudovam, inu revnim ludem sturriti — Ty snash skus tvoje leppu zhednostlivu faderfshstvu tvoje tovarshe, inu tovarshizze h' leppimu shyvlenju rafsvetliti — skus leppe, nuzne, inu prevdlive rafsgledke modru podvuzhiti, inu h' zhednostlivimu shyvlenju napelati — Ty snash is obzhuttlive lubefni pruti ti zhasti inu timu vezhnimu plazhillu ti voishakuski stann isbrati, all tudi druge napelati — Ty snash tu mekushlivu shyvlenje is lubefni pruti ti prydnosti japustiti — Ty snash tvoj lastni nuz is lubefni pruti timu dobrimu imennu, inu timu vezhnimu plazhillu sa defhello gor offrati — Ty snash sebi mujo perfadeti zhres tvojo zhnivost, inu mekushlivost se takshne vuzhennosti navuzhiti, katere bodo nuzale zeli zhloveshki skuppshini — Ty snash tudi s' nevarnostioi tvojiga shyvlenja se sa tvojo defhello amvfeti, inu branniti — vidish moj syn! kulku perlofshnosty imash dobru sturriti, inu sebi enu vezhnu ime jadobiti.

Vprashanje: Tutu se pravy veliku skerbi, inu muje sebi gornalofshiti.

Odgovor: Ta materna defhella, inu ozhetova femla janizhuje vse nenuzne otroke — ti nenuzni vudi, alli te nenuzne pershonne so sa to zelo zhloveshko skuppshino vezh h' shkodi, kokar h' prydu. Skus eno skryvno naturno jastoppnost mare vsakateri vud, alli glid te zeze zhloveshke drufhbe kai tisti zeli skuppshini nuzati fhi na eno, all na drugo vifho, kateru vkupai enu stannstvu, alli en zhloveshki shyvott naredy; inu kokar ti vartnarji is tih dreves nenuzne veje prozh odrefhejo, toku javarfhe tudi tu opzhinstvu te nenuzne, te lenne, te nefveste nevredne, te nehvallefshne, te nemarne, inu shkodlive pershonne, katere hozhejo svoj nuz is te zhloveshke skuppshine vlezhti, pa nozhejo na nobenno vifho ti skuppshini kai nuzniga skafati. kar mene amtizhe, jest shellim vse moje vuzhennosti, premoftenje, inu shyvlenje ja nuz mojiga opzhinstva gorofrati — jest vidim, da so drugi toku mojhku sturrilli, inu vezhno zhast jadobilli — jakai bi jest toku nesturrit, kir imam enaku sarze, inu obzhuttlivost pruti moji materni femli? — jest nozhem moji fhlahti, mojemu rodu, inu mojemu sedaishnimu sveitu h' shpotti biti — moji starreshi — moji deddezi — inu preddeddezi so sa tu krallestvu, sa tu opzhinstvu, kokar te historje jadostlivu skafhejo, svoje premoftenje, inu shyvlenje v nevarnost postavili — jest tistih zhastitlivih mojhov syn, inu mluzhet bi pak toku nefvest, toku krivizhn, toku babbast bil, dabi jest zeli moji rodvini eno toku shpottlivo pikko, inu madesfhsasadil — bolshe je — zhastilliveishe je sa defhello vmreti, kokar figa mofh biti — moje lennu, moje mekushlivu, moje zartlivu, inu nenuznu shyvlenje bode meni perpravilu veliku bolesn, veliku nadlog, katere mene bodo huishe na mojo smartno vurro pikkaale. swadale, inu martrale, kokar te fizhe, kugle, inu sable tih sovrafshnikov — jest hozhem raishi v' drufhbi vsih pravednih voishakov s' zhastioi smart sturriti, kokar na samim vso mojo zhast v' grob jakopati — jest shelim enu zhednostlivu, inu jaslushlivu sa zelo mojo fhlahto, sa zeli moj rod, ja sa zelu moje opzhinstvu shyveti, inu vmreti — moja defhella je mene rodila, inu redilla, ja tisto tudi hozhem shyveti inu vmreti.

Vprashanje: Zhi oni toku mislijo, kokar govorijo — zhi oni toku sturrijo, kokar govorijo, toku se imajo troshtati zhast, inu hvallo na tutimu sveitu, pa tudi tu vezhnu plazhillu na unimu sveitu od Boga, kateri tu vse dobru poloŋa — Vprashanje: Popreid so oni nekai govorilli, inu fsmislili od tih stanskih dovshnosty — kai je vezh takshnih stannov na timu sveitu?

Odgovor: ja moj syn! takshnih stannov je veliku sort, all vunder vsi tuti stannovi snajo h' tutim trem perhodnim perstivenni biti. Parvizh je ta podshyvjiozhni stann: drugizh je ti podvuzhijozhi stann, inu Trekizh je ti brannijozhi stann. — h' timu podshyvjiozhnimu stannu slishijo parvizh vsi hmeti, inu dellovzi; drugizh vsi terfhanni inu meistni dellarji, kateri tim hmetam perpravlejo zev fa njih dellu, vufshjo sa njih obbutilla, inu druge potrebne rezhi, katere ti hmeti nemorejo, inu tudi nymajo zhasa tistu sebi napravleti; trekizh ti shlazunarji, inu vse sorte Barantavzi, kateri tu od hmetov perpravlenu shittu, vinu, shvinno, maslu, inu vso drugo ropoty v' druge defhelle vun predajejo, inu dnarje noter v' defshellu perpravlejo. h' timu podvuzhijozhimu stannu bodo pershteti parvizh ti skerbn starreshi, kateri svoje otroke vuzhijo molliti, dellati, inu poshtennu shyveti, ti hishni ozheti, inu matere, kateri svojo derfhinno h' prydnosti napelavajo, inu skerbnu dellati vuzhijo. drugizh ti terfshafi, inu meistni dellarji, kateri vuzhijo te mlade ludi vse sorte dellarye; kovati, shivati, shieppati, inu druge vmetne dellarye. Trekizh ti vuzhefiiki po shollah, alli vuzhirnah, kateri vuzhijo pisati, brati, shdivariti, gospodariti, barantati, inu vezh drugiga dushniga vmetuvanja. shartizh ti mashniki po spoveidnizzah,

po pridigah, po kristjanskih navukah, inu po drugih perlošnostah. h' timu brannijozhimu [stannu] slishijo parvizh ti shovnirji, alli soldati, kateri so lastnu fa tutu postavleni, inu od zeliga opzhinstva skerbnu plazheni, inu svestu gor vjeti, marejo oni vse te druge stanni braniti pred sovrašnjikam, tu blagu varvati pred tatmi, inu te pershonne pred povytjam tih Rafsoinnikov, drugizh vsi napreipostavljeni, kateri so dovshni te pravizhne podlošniki pred krivizoi varvati, te krivizhne pak poshtraifati, inu po pravizhni postavi zhres te podlošhne obblastuvati, trekizh ti sodniki po tih sodnih hishah — ti svietuvavzi po svietuvalshah, kateri so dovshni prov po pravizzi pres vsiga perlišuvanja, inu raduvanja to golo resnizzo vunpovedati, inu prov prevdariti, premisliti ti fazhetek, to sredinno, inu ti konez tistih rezhy, favollo katerih se oni posvietujejo, da oni nefapelajo v' shkodo zeledeshelle, inu krallestve. shtartizh inu fajnizh slishijo h' timu trekimu brannijozhimu stannu tudi ti rannozealniki /:Padarji:/ ti fdravniki, /doktarji/ inu ti fdravillishneki /:Apotekarji:/ kateri so vsi fatu postavleni, da oni vse tute tri stanni pred smartioi brannijo, marlivu bukve preberrajo, skerbliku bolesne premishlujejo, inu bratlivu te bovnike obyskujejo, vse okollistave te bolejni isprashujejo, inu millusarzhnu osskerblujejo ne samuzh te premošhne, temuzh tudi te bovjhne, fakai vsi so nashi brati, vsi so nuzni vudi te zeledzhloveshke drafhbe, ja vezhkrat je en bovjhni pravizhni, inu svesti zhlovek vezh timu opzhinstvu nuzn, kokar deset lennih, favytjih, inu galutijozhih Wogattinzov.

Vprashanje: kateri stann je pak is tutih treh nar ti shtimaneishi, all ti nar potrebneishi? Odgovor: O moj lubefnivi syn! tutu vprashanje je vezh fa tebe sarblivu /:firbizhnu:/ kokar potrebu — vsi triji stañi so potrebni timu zelimu opzhinstvu, edn nemore pres tiga drugiga biti per sedainnih fmeshenih zhasah — zhi nebode ti parvi stann nobenniga zhloveka gor isredil, inu podshyvli, toku nebode ti drugi podvuzhijozh stann nobenniga mogl vuzhiti; zhi nebode tudi ti drugi stann nobenniga podvuzhil, toku tudi nebode mogl ti treki brannijozh stann nobenniga branniti. — All vunder! vunder moj syn! da jest tebi to pravo, gotovo, inu korreninsko resnizzo poveim pres vsiga skryvanja, inu pres vsiga straha te famerre, pravim jest /en drugi pak nei rezhe, kokar on fastopy/ jest pak pravim: ti parvi podshyvijozhi stann je nar ti teshkeishi, inu nar ti faverfhe-neishi — all on je vunder nar ti potrebneishi. — Ti drugi je ti nar shtimaneishi, all tudi fa to dusho nar nevarneishi. — ti treki brannijozhi stann je fa shyvlenje ti nar ne var-neishi, all je fa zhast, inu vezhnu plazhillu nar ti zhastitliveishi.

Vprashanje: Kdo bode pak tute tri stañe toku mozhnu vkup favefane ridal, inu vijhel, da bode envsakateri svojo dovshnost opravlel?

Odgovor: oh moj prelubefnivi syn! tuta! tuta je ta nar tardeisha rezhl kar sy she ty kulli dosehmallov vprashell ti zesar — ti krall — all tu opzhinsku poglavarstvu je tisti bovgi vijharn, kar tu vidlivu vijhanje amtizhe: Bog je pak ti nevidlivi vijharn, kateri te sarze zhloveshke perpogyble! — zhi nebode bofha perpomozh — nebode nobenni zesar --- nobenni krall — inu tudi nobennu poglavarstvu moglu fadosti ridati, inu vijhatj tulku sorte tih ludy, Satigavollo smo dovshni vezhkrat molliti, inu prossiti nashiga lubefnigiga nebeshkiga ozheta, dabi on te tarde sarze tih podlošnih omehzhzal, inu te pameti tih napreipostavljenih rafsvetil, dabi oni mogli te omehzhane sarze po ti boshi volli prov modru vijhati ne samu h' ti zhasni, temuzh tudi h' ti vezhni srezhi.

Vprashanje: od kod pak vunder pryde, da je tu vijhanje tih ludy toku teshku?

Odgovor: tutu pryde favollo te nepokorshine, inu favollo pomankanja te pravedne lubefni tih podlošnih; kateru jest hozhem tebi moj syn skus eno lahu fastoplivo pergliho pred ozhi postaviti: Vidish! enu zesarstvu, krallestvu, alli opzhinstvu, je enaku enimu zhloveshkimu shyvottu, alli trupplu: kar je Ta glava per tim zhloveshkimu shyvottu, tu je per enimu zesarstvu, krallestvu, alli opzhinstvu ti zesar, ti krall, all tu poglavarstvu: inu kar so te roke, noge, inu vsi ti drugi vudi, inu pozhutki per timu zhloveshkimu shyvottu, tu so ti podlošniki, inu vse sorte stannovi v' timu zesarstvu, krallestvu, alli opzhinstvu. Zhi je tedei ta glava jasna, vuzhenna, fbrihtana, inu po ti dovshni lubefni fa svojo shyvott fdrav obdershati skerbna, da ona prov vkafuje, prov rovnna, inu prov vijsha svoje vude, inu pozhutke h' nuzu, h' fdravju zeliga shyvotta inu h' ti zhasni, inu vezhni srezhi svoje dushe napelava, toku ona svojo dovshnost sturry, inu svojo dovshno skerb, inu lubefni pruti svojomu shyvottu skafhe, toku ona osskerby ti shyvott, inu to dusho. Zhi tedei tudi te roke, noge, s' enoi besedoi, zhi vsi vudi, inu pozhutki to glavo poslushejo, njene modre vkafve, inu potrebne fapoveidi gor vfemejo, fogajo, inu po ti modri vijshingi te

fastoppne glave sturrijo, toku grede vse prov po varsti. [zhi vsa] nkateri shyvotni vud /:glid:/ dopernesse svojo dovshnost, toku je srezhna ta glava, inu je tudi srezhn ti zeli shyvott. Aku pak te noge ti shyvott drugam nessejo, kokar glava vkafhe: aku te roke drugu dellajo, kokar ta glava shelly: zhi ti jesik drugazhi govory, kokar ta glava fa-povey: toku gre vse narobil grede vse kriham! tukai ny lubesni — tukai ny svestobe — tukai ny srezhe, temuzh zela smeshnava, Punt, inu jeja met vudami Rajboinstvu po zelim shyvottu, ja gotova smart, inu dokonzhanje tiga zhasniga shyvotniga shyvlenja. Ravnnu toku se tudi gody per enimu zesarstvu, per enimu krallestvu, inu opzhinstvu, kader so ti podlofhni nefvesti, nepokorni, neifoglivi — kader vsakateri drugazhi della, kokar ti napreipostavljeni vkafhe! — kader svojo stannsko dovshnost nedopovny kader le svoj lastni nuz, inu lastne shelle yshe nasittiti — kader on svojo slufhbo all is naveidnost, all is nefvestobe nedoparnesse — kader on nespofna to dovshno hvalleshnost pruti svojimu napreipostavlenimu — kader on le sam sebe, inu svoj dobizhek luby — kader on nobenne svestobe nyma pruti svoji ozhetovi deshelli — kader on svojo slufhbo, inu dovshnost stannsko janemarny, inu svojo glavo nespofna — toku tudi grede vse narobi — vse kriham — ny srezhe zhasne, inu tudi nebode srezhe vezhne! kir zhednosti, inu prave lubesni ny, tukai vsiga faly. — ta sama edyna glava nemore zeli shyvott srezhniga sturriti, zhi ti drugi vudi neperpomorejo: tudi ti sami edyni vudi nemorejo zeli shyvott srezhniga sturriti, zhi nyso od te glave prov viyhani. Toku tudi enu zesarstvu, enu krallestvu, inu opzhinstvu nemore srezhnu biti, aku nebode ti glavat s' timi drugimi podlofhnimi v' ozhetovi lubesni shyvel, inu ti podlofhni nebodo svesti, pokorni, inu pravedni se pruti svojimu glavarju fadershalli. Saturai tudi ti sdravniki, alli doktorji odreshejo prozh takshne shkodlive vude od tiga shyvotta, favollo katerih hi marel zeli shyvott konz vseti; ravnnu toku mare tudi en vikshi glavat se shkodlive, nefveste, inu struppne pershonne is te zeze zhloveshke drufhbe isvrezhti, inu prozh odrefati, da zela zhloveshka skupshina konez nevfeme — Bog ti nar vikshi gospod vsih gospodov, kateri je vse stvaril, je dal tim vikshim glavarjam v' roke to shybo, inu ti mezh — to shybo fa te nepokorne ottepsti — ti mezh fa te struppne, kateri se nozhejo pobolsheti, is te zeze zhloveshke skuppshine prozh odrefati. kateri more tuto resnizzo fastoppiti, tisti njo fastoppi.

Dodatno dokumentacijo beri na str. 292.

Kwiryna Handke

PAN v Varšavi

PROCES OBLIKOVANJA ULIČNIH IMEN

Natančna analiza načrtov današnjih mest, posebno takšnih z dolgim zgodovinskim razvojem, daje gradivo za številna zgodovinska in jezikoslovna opažanja. Taka analiza kaže način zazidave mesta, lokalizacijo kulturnih spomenikov, potek ulic, obliko terena, sistem mestnih četrti. Vse to skupaj z imeni posameznih objektov v velikem številu primerov omogoča določiti najstarejši del mesta, reproducirati njegovo zgodovino.

Z mestno onomastiko so se razen zgodovinarjev v zadnjih letih pričeli ukvarjati tudi jezikoslovci. Mestna onomastika v širokem smislu besede zajema vsa imena krajev in objektov znotraj meja mesta, torej: predmestij, četrti, parkov, trgov, voda (z izjemo velikih rek, ki tečejo skozi mesto), mestnih vrat, obrambnih stolpov, mestnega obzidja itd., zlasti pa ulic. Večina omenjenih objektov se ne razlikuje od tistih, ki ležijo zunaj mestnega območja. Tudi njihova imena so analogna ali enaka tako pomensko kot strukturno.